

УДК 619:616. 98:578. 824.11:616 – 036.22

М.О. ГОЛІК, заст. начальника управління ветеринарної медицини в Ріпкинському районі Чернігівської області

І.М. ПОЛУПАН, канд. вет. наук

Інститут ветеринарної медицини НААН України, Київ

В.В. НЕДОСЕКОВ, докт. вет. наук

Національний університет біоресурсів та природокористування України, Київ

АНАЛІЗ ЕПІЗООТИЧНОЇ СИТУАЦІЇ ЗІ СКАЗУ В ЧЕРНІГІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

У статті розглянуто значення різних видів тварин у збереженні й поширенні збудника сказу на території Чернігівської області. Також визначено основні заходи, впровадження яких дасть змогу посилити боротьбу з хворобою й забезпечити належний рівень її профілактики в регіоні.

Сказ – особливо небезпечне захворювання всіх теплокровних тварин і людини. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я входить до першої п'ятірки хвороб, спільних для людей і тварин, які завдають найбільших економічних збитків. Нині сказ реєструють у 113 країнах світу, де щороку від нього гине 45–60 тис. людей, а близько 10 млн змушені робити антирабійні щеплення через укуси диких або свійських тварин, підозрюваних у захворюванні [4].

В Україні проблема сказу завжди була актуальною. На початку XXI ст. епізootична ситуація на території нашої держави залишається вкрай напруженою із перманентною флуктуацією превалентності й періодичними значними спалахами захворюваності [1, 2, 5, 7, 10]. Не є винятком і територія Чернігівської області. Якщо в довоєнний і післявоєнний час минулого століття спостерігали поширення «міського» сказу, головним джерелом якого були собаки, то з кінця 1960-х років починається епізootія сказу «природного» типу, резервуаром якого є дикі м'ясоїдні тварини. Завдяки адаптації вірусу та новому резервуару інфекції відбулися зміни в прояві епізootії за рахунок переміщення її центру в сільську місцевість із активним утягненням в епізootичний ланцюг домашніх і сільськогосподарських тварин [8].

На території Чернігівської області мешкає понад 10 видів диких м'ясоїдних

тварин, які можуть бути джерелом вірусу сказу в природі. За чисельністю перше місце посідає червона лисиця (*Vulpes vulpes*), далі йдуть куниця й інші представники родини куніцевих (борсуки, видри, тхори та норки), потім – єнотоподібні собаки, вовки та рисі [8]. Особливість екології лисиць, їх синантропізація, постійні контакти з безпритульними собаками й котами, неконтрольоване розмноження і масовість цього виду хижаків, наявність резервуару рабійної інфекції є передумовами для виникнення сказу та формування стійких вогнищ інфекції у Чернігівській області.

Мета роботи – охарактеризувати епізootичну ситуацію щодо сказу тварин, видову структуру захворювання та особливості прояву епізootичного процесу в адміністративних районах Чернігівської області.

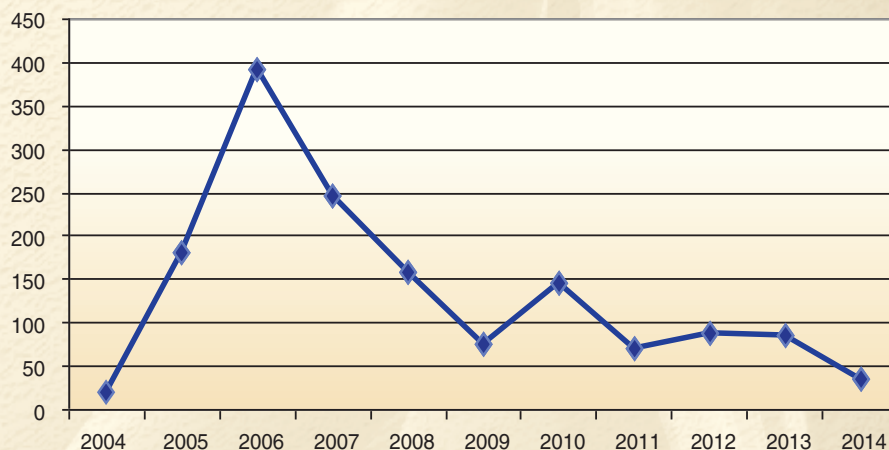

Рис. 1. Динаміка випадків захворювання тварин на сказ у Чернігівській області за 2004–2014 рр.

МАТЕРІАЛИ І МЕТОДИ

Для епізootологічного аналізу використовували матеріали ветеринарної звітності по Чернігівській області за 2004–2014 рр. Особливості, тенденції і прояв епізootичного процесу вивчали відповідно до рекомендацій [6, 9].

РЕЗУЛЬТАТИ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

На характер та інтенсивність прояву епізootичного процесу сказу в Чернігівській області впливають різноманітність і контрастність природно-господарських умов різних районів. Загалом у 2004–2014 рр. на території області було зареєстровано 1482 випадки захворювання на сказ різних видів тварин, однак активність прояву епізootичного процесу не відзначалася стабільністю (рис. 1).

Упродовж 2004–2014 рр. можна виділити два періоди значного зростання захворюваності тварин. Так, у 2006 р. поширення сказу на території Чернігівської області набуло загрозливого

Як видно з рис. 2, до зони з високою напруженістю (упродовж 2004–2014 рр. виявлено найбільше випадків сказу тварин) віднесено Чернігівський, Менський, Ріпкинський та Ніжинський райони. Найменше поширення сказу встановлено у Щорському, Корюківському, Борзнянському, Талалаївському, Срібнянському та Варвинському районах області.

Також вивчено видову структуру захворюваності тварин на сказ у різних районах області у 2004–2014 рр. (рис. 3).

Аналіз структури захворюваності підтвердив, що характерною особливістю епізоотичної ситуації є значна кількість випадків сказу серед котів і червоної лисиці (28 і 34,2% відповідно).

Випадки сказу серед котів у 2004–2014 рр. реєстрували в усіх адміністративних районах області. Найбільше їх було на території Менського (34 випадки), Ніжинського (33) та Чернігівського (32) районів. Незважаючи на певне зменшення протягом останніх п'яти років абсолютних показників захворюваності котів на сказ, ситуація залишається стабільно напруженою і неблагополучною. Однією з причин цього є наближення місць проживання лисиці до населених пунктів і контакти їх із котами через спільну кормову базу – мишоподібних гризунів, тому збільшення/зменшення захворюваності котів відповідає підйому/спаду епізоотії сказу серед диких тварин.

За 10 років (2005–2014 рр.) було офіційно зареєстровано 501 випадок сказу серед червоної лисиці в усіх районах Чернігівської області, крім міста Прилуки. Найбільше таких випадків виявлено в Чернігівському – 15,4%, Ріпкинському – 9,6, Менському – 8,6% районах, які знаходяться в зоні мішаних лісів, тому можна припустити, що кількість червоної лисиці є вищою від визначеної норми (щільність популяції не повинна перевищувати 0,5–1 гол. на 1000 га угідь). Враховуючи екологічні особливості лисиці, тривале вірусносійство в інкубаційному періоді (у них він може колюватись від 12 до 181 доби), рановий механізм передачі інфекції, а також ви-

сока сприйнятливості цих тварин до захворювання забезпечують функціонування стійких осередків лисячого сказу на території області [3].

Хотілося б звернути увагу на те, що протягом 2009–2014 рр. встановлено тенденцію до зменшення кількості випадків захворювання на сказ серед котів і червоної лисиці. Однією з можливих причин такої ситуації може бути пероральна імунізація серед диких м'ясоїдних тварин на території Чернігівської області в 2006–2010 рр., а також більша кількість антирабічних щеплень домашніх тварин, особливо котів (у 2009 р. – 39,7 тис. гол.; 2010 – 43,4; 2011 – 67,7; 2012 – 111,3; 2013 – 107,3; у 2014 р. – 124,6).

Упродовж 2004–2014 рр. на території Чернігівської області було зареєстровано 198 випадків захворювання собак на сказ, що становить 13,4% від загальної кількості випадків сказу серед тварин. Із них 23 зареєстровані в Чернігівському (11,6%), 19 – Бобровицькому (9,6%), 16 – Менському (8,1%), 15 – Куликівському (7,6%) районах. Найбільше випадків захворювання собак на сказ виявлено в 2006–2008 рр. (42, 43 і 34 відповідно) при значному поширенні епізоотії сказу на території області. З 2009 по 2014 рік кількість захворювань собак на сказ зменшилася більш ніж утричі, що, можливо, зумовлено збільшенням кількості щеплень собак проти сказу та посиленням роз'яснювальної роботи серед власників домашніх тварин.

Окремою проблемою є наявність значної популяції безпритульних тварин. За даними Центральної СЕС, в Україні протягом останнього десятиліття щороку реєструють 76–78 тис. звернень громадян з приводу укусів собак, причому на бродячих собак припадає 26,3–27,8% укусів. На території Чернігівської області 32–35% звернень громадян стосуються укусів саме бродячих собак.

Крім того, хотілося б звернути увагу на значний відсоток (202 випадки, 13,6%) захворюлої на сказ великої рогатої худоби, зокрема в 2004–2014 рр. в середньому реєстрували 10–20 випад-

ків щороку. Найбільше таких випадків було зареєстровано на території Ічнянського (37 випадків), Бахмацького (18), Козелецького (17), Менського (16) та Ріпкинського (14) районів. Натомість у Талалаївському районі та містах обласного значення (Чернігів, Ніжин, Прилуки) впродовж 2004–2014 рр. не виявлено жодного випадку захворювання ВРХ на сказ. На нашу думку, захворювання виникає через те, що антирабічному щепленню ВРХ не приділяється належної уваги, імунопрофілактика сказу здійснюється переважно вимушено, а тваринам перед вигоном на пасовище часто не застосовують профілактичної вакцинації.

Крім лисиць у підтриманні епізоотичного процесу беруть активну участь інші дикі тварини. Так, упродовж 2004–2014 рр. зареєстровано 131 випадок захворювання на сказ куниць, єнотоподібних собак, борсуків, тхорів, вовків, бобрів, диких кабанів. Крім того, було лабораторно підтверджено по одному випадку сказу серед косуль та ондатр. Найбільше хворих на сказ диких тварин виявлено в тих районах (Чернігівський, Ріпкинський, Менський), де зареєстровано найбільшу кількість випадків сказу в лисиць.

Отже, аналіз структури захворюваності тварин в адміністративних районах Чернігівської області свідчить про змішаний характер епізоотії. Резервуаром збудника інфекції та основним джерелом поширення вірусу в регіоні є червона лисиця і коти. Найбільше хворілих тварин зареєстровано в північних (Чернігівський, Ріпкинський, Менський), а найменше – в південних (Срібнянський, Талалаївський) районах області.

На нашу думку, неоднорідність напруженості епізоотичної ситуації щодо сказу в адміністративних районах Чернігівської області можна пояснити таким чином:

– північні райони займають значну територію (Чернігівський – 2500 км², Ріпкинський – 2100 км², Менський – 1300 км²), тоді як південні менші за площею (Срібнянський – 579 км², Талалаївський – 633 км²). У північних

районах проживає більше людей, сконцентрована більша кількість домашніх і сільськогосподарських тварин, тому існує висока вірогідність виникнення й поширення сказу;

– північні райони знаходяться в зоні лісів, а південні – в лісостепу. На території північних районів середня щільність лисиці становить 0,7–5,1 гол./тис. га, тоді як у південних – близько 0,9 гол./тис. га. Значна щільність популяції лисиці як резервуара інфекції підвищує вірогідність поширення сказу як серед диких, так і серед домашніх тварин.

Для забезпечення належної профілактики сказу й боротьби з цим небезпечним захворюванням на території Чернігівської області слід провести такі заходи:

– розробити єдиний реєстр ідентифікованих домашніх м'ясоїдних тварин із внесенням інформації про їх щеплення, що дозволить привести щорічні плани вакцинації собак і котів у відповідність до справжньої чисельності з урахуванням певного відсотка приплоду молодняку;

– відповідно до положень «Інструкції щодо заходів боротьби та профілактики сказу» спільно з органами житлового управління (районними житловими управліннями, житлово-експлуатаційними конторами тощо) забезпечити на всій території області «виводку» тварин для профілактичної вакцинації проти сказу;

– посилити відповідальність власників за утримання тварин без щеплень проти сказу;

– у районах, стабільно неблагополучних щодо сказу, вакцинувати всіх сприйнятливих тварин. Обов'язково запровадити й контролювати проведення щеплень проти сказу великій рогатій худобі перед вигоном її на пасовище;

– створити на території області бригади з відлову бродячих тварин, що дасть змогу частково розірвати епізоотичний ланцюг;

– відновити пероральну імунізацію диких тварин. Цей радикальний захід продемонстрував високу ефективність під час попередніх кампаній на території

області – було виявлено тенденцію до зменшення кількості хворих на сказу;

– посилити взаємодію з іншими службами, особливо з мисливськими господарствами, для приведення чисельності диких м'ясоїдних тварин до визначених норм;

– вести широку організаційну та роз'яснювальну роботу з власниками тварин у засобах масової інформації – місцевій пресі, на радіо тощо.

ВИСНОВКИ

1. Вивчено значення різних видів тварин у збереженні та поширенні збудника сказу на території Чернігівської області. Встановлено, що основним носієм і джерелом збудника сказу є червона лисиця, однак епізоотія має природно-антропоургічний прояв через значну кількість захворювання на сказ серед котів (28,0%), собак (13,4%) і сільськогосподарських тварин (15,5%).

2. Під час епізоотологічного районування території Чернігівської області встановлено, що найбільше випадків сказу серед тварин упродовж 2004–2014 рр. зареєстровано у північних районах (Ріпкинський, Чернігівський, Менський), найменше – у південних (Срібнянський, Талалаївський).

3. На основі вивчення епізоотологічних особливостей прояву сказу на території Чернігівської області визначено заходи, впровадження яких дасть змогу посилити боротьбу й забезпечити належний рівень профілактики хвороби на території регіону.

СПИСОК

ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. **Ачілов В.Г.** Характеристика епізоотичного процесу сказу в Хмельницькій області / В.Г. Ачілов, В.В. Недосєков // Ветеринарна медицина України. – 2013. – № 6. – С. 14–17.
2. **Білашко О.І.** Роль домашніх непродуктивних і диких тварин у зростанні захворюваності на сказ / О.І. Білашко // Ветеринарна медицина України. – 2013. – № 7. – С. 46.
3. **Гришок Л.П.** Особливості епізоотології та проблема контролю сказу в Україні / Л.П. Гришок, В.В. Недосєков, О.В. Падалка, І.М. Полупан // Наук.-практ. конференція,

присвячена 75-річчю Новогалещенської біофабрики: 36. наук. статей. – Полтава, 2006. – С. 9–19.

4. **Гришок Л.П.** Стан профілактики та контролю сказу в Україні та завдання на перспективу / Л.П. Гришок, В.В. Недосєков, О.В. Падалка, І.М. Полупан // Ветеринарна медицина України. – 2005. – № 11. – С. 7–10.
5. **Матвійчук Р.Л.** Обережно – сказ / Р.Л. Матвійчук // Ветеринарна медицина України. – 2014. – № 8. – С. 34.
6. **Методи** епізоотологічного дослідження і теорія епізоотичного процесу / С.И. Джушина. – Новосибирск: Наука, Сиб. отделение, 1991. – 142 с.
7. **Микуляк М.Я.** Сказ: загальна характеристика, профілактика та методи боротьби / М.Я. Микуляк, З.В. Якобчук // Ветеринарна медицина України. – 2014. – № 2. – С. 30.
8. **Недосєков В.В.** Оздоровлення території України від сказу – невідкладні завдання науки і практики / В.В. Недосєков, Л.П. Гришок, І.М. Полупан, М.Ю. Іванов // Ветеринарна медицина України. – 2009. – № 2. – С. 12–13.
9. **Рекомендації** по методике епізоотологічного дослідження / Под ред. И.А. Бакулова. – Покров, 1975. – 75 с.
10. **Трач Ю.А.** Проблеми сказу на Прикарпатті залишилися / Ю.А. Трач, В.В. Могила // Здоров'я тварин і ліки. – 2014. – № 5. – С. 16–17.

Одержано 25.03.2015

Анализ эпизоотической ситуации по бешенству в Черниговской области. Н.А. Голик, И.Н. Полупан, В.В. Недосєков

В статье рассмотрено значение различных видов животных в сохранении и распространении возбудителя бешенства на территории Черниговской области. Также определены основные меры, введение которых позволит усилить борьбу с заболеванием и обеспечить надлежащий уровень профилактики бешенства в регионе.

Analysis of the epizootic situation of rabies in the Chernihiv region. M.O. Golik, I.M. Polupan, V.V. Nedosekov

The article discusses the importance of different types of animals in the preservation and spread of rabies in Chernihiv region. Also identifies the main measures, the introduction of which will strengthen the response and provide an appropriate level of prevention of rabies in the region. ◉